

THE PEDAGOGICAL AND PRACTICAL NECESSITY OF EARLY IDENTIFICATION OF SPECIFIC LEARNING DIFFICULTIES

Ayshah Mammadova

Lecturer at Azerbaijan University of Languages
E-mail: aysenmemmedova99@mail.ru
<https://orcid.org/0009-0001-5144-1581>

Abstract. The article examines the pedagogical and practical importance of early identification of children with specific learning difficulties. Early diagnosis supports children's cognitive, social-emotional, and academic development and helps prevent potential difficulties in the future. Parent–teacher collaboration, the implementation of individualized learning programs, and inclusive education approaches increase the effectiveness of early intervention and positively influence the development of children's self-confidence, motivation, and social integration. Based on theoretical research and pedagogical observations, the article emphasizes that early identification of specific learning difficulties is one of the key mechanisms for ensuring inclusivity and individualized support in education. In addition, the effectiveness of early intervention programs is strengthened through the application of strategies adapted to children's individual developmental levels. Furthermore, systematic observations conducted at early stages enable teachers to identify children's learning characteristics more accurately, organize the teaching process according to their needs, and support their developmental potential in a timely manner. The article also highlights that coordinated cooperation among schools, families, and specialists improves the quality of early intervention and positively affects children's emotional stability and social skills. This approach, in the long term, contributes both to improved educational achievement and to the successful social integration of children.

Keywords: learning difficulty, early diagnosis, pedagogical intervention, individual support, inclusive education.

DOI: 10.30546/2709-2488.01.2026.113

To cite this article: Mammadova A. (2026). The pedagogical and practical necessity of early identification of specific learning difficulties. *Journal of Preschool and Primary Education*, Vol. 254, Issue I, pp. 89-101.

Article history: received – 10.02.2026; accepted – 13.03.2026.

CC BY 4.0. Authors expressly acknowledge the authorship rights of their works and grant the journal the first publication right under the terms of the Creative Commons Attribution License International CC-BY, which allows the published work to be freely distributed to others, provided that the original authors are cited and the work is published in this journal.

XÜSUSİ ÖYRƏNMƏ ÇƏTİNLİYİNİN ERKƏN AŞKARLANMASININ PEDAQOJİ-PRAKTİK ZƏRURƏTİ

Ayşən Məmmədova

Azərbaycan Dillər Universitetinin müəllimi
E-mail: aysenmemmedova99@mail.ru
<https://orcid.org/0009-0001-5144-1581>

Annotasiya. Məqalə xüsusi öyrənmə çətinliyi olan uşaqların erkən aşkarlanmasının pedaqoji və praktik əhəmiyyətini araşdırır. Erkən diaqnostika uşaqların idrak, sosial-emosional və akademik inkişafını dəstəkləyir, həmçinin gələcəkdə yarana biləcək çətinliklərin qarşısının alınmasına kömək edir. Valideyn – müəllim əməkdaşlığı, fərdi təlim proqramlarının tətbiqi və inklüziv təhsil yanaşmaları erkən müdaxilənin səmərəliliyini artıraraq uşaqlarda özünəinamın, motivasiyanın və sosial inteqrasiyanın formalaşmasına müsbət təsir göstərir. Məqalədə nəzəri araşdırmalar və pedaqoji müşahidələrə əsasən, qeyd edilir ki, xüsusi öyrənmə çətinliklərinin erkən aşkarlanması təhsildə inklüzivliyi və fərdi dəstəyi təmin edən əsas mexanizmlərdən biridir. Həmçinin erkən müdaxilə proqramlarının effektivliyi uşaqların fərdi inkişaf səviyyələrinə uyğun strategiyaların tətbiqi ilə daha da güclənir. Araşdırmalar göstərir ki, erkən mərhələdə aparılan sistemli müşahidələr müəllimlərə uşaqların öyrənmə xüsusiyyətlərini daha dəqiq müəyyənləşdirməyə, təlim prosesini onların ehtiyaclarına uyğun qurmağa və inkişaf potensialını vaxtında dəstəkləməyə imkan yaradır. Məqalədə qeyd olunur ki, məktəb, ailə və mütəxəssislər arasında koordinasiyalı əməkdaşlıq erkən müdaxilənin keyfiyyətini yüksəldir, uşaqların emosional sabitliyinə və sosial bacarıqlarının inkişafına müsbət təsir göstərir. Bu yanaşma uzunmüddətli perspektivdə həm təhsil nailiyyətlərinin artmasına, həm də uşaqların cəmiyyətə uğurlu inteqrasiyasına şərait yaradır.

Açar sözlər: öyrənmə çətinliyi, erkən diaqnostika, pedaqoji müdaxilə, fərdi dəstək, inklüziv təhsil.

DOI: 10.30546/2709-2488.01.2026.113

Məqaləyə istinad: Məmmədova A . (2026). Xüsusi öyrənmə çətinliyinin erkən aşkarlanmasının pedaqoji-praktik zərurəti. «*Məktəbəqədər və ibtidai təhsil*», № 1 (254), səh.89-101.

Məqalə tarixəsi: göndərilib – 10.02.2026; qəbul edilib – 13.03.2026.

CC BY 4.0. Müəlliflər açıq şəkildə öz əsərlərinin müəlliflik hüquqlarını təsdiq edir və jurnala Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) lisenziyası çərçivəsində ilk nəşr hüququnu verirlər. Bu lisenziya, əsərin bu jurnalda yayımlandığı və orijinal müəlliflərə istinad edildiyi halda, onun sərbəst şəkildə digər şəxslər tərəfindən yayılmasına icazə verir.

Giriş / Introduction

Müasir təhsil sisteminin inkişaf dinamikası göstərir ki, cəmiyyətin sosial-iqtisadi və mədəni transformasiyası təhsil prosesində yeni yanaşmaların formalaşdırılmasını zəruri edir. Bu baxımdan, xüsusi öyrənmə çətinliyi olan uşaqların erkən mərhələdə müəyyənləşdirilməsi və onlara adekvat pedaqoji dəstəyin göstərilməsi müasir təhsil siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri kimi çıxış edir. Erkən yaş dövrü insan inkişafının ən həssas və istiqamətləndirici mərhələsi olduğundan, bu dövrdə müşahidə olunan öyrənmə problemlərinin vaxtında aşkar edilməsi gələcək təlim nəticələrinə, uşağın sosial uyğunlaşmasına və psixoloji rifahına birbaşa təsir göstərir [Catts, H., Fey, M., Zhang, X., Tomblin, J., 2013].

Xüsusi öyrənmə çətinliyi yalnız akademik uğursuzluqla məhdudlaşmayan, eyni zamanda uşağın emosional vəziyyətinə, özünəinamına və sosial münasibətlərinə təsir edən kompleks bir vəziyyətdir. Təcrübə göstərir ki, bu çətinliklər əksər hallarda erkən mərhələdə düzgün qiymətləndirilmədikdə, məktəb illərində daha dərin problemlərə səbəb olur. Bu səbəbdən məktəbəqədər və ibtidai təhsil mərhələsi xüsusi öyrənmə çətinliyinin ilkin əlamətlərinin müşahidə olunduğu və pedaqoji müdaxilənin ən effektiv nəticə verdiyi dövr kimi xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Erkən aşkarlama yalnız diaqnostik proses deyil, həm də gələcək təhsil istiqamətinin düzgün qurulması baxımından strateji pedaqoji addımdır.

Xüsusi öyrənmə çətinliyinin erkən mərhələdə müəyyənləşdirilməsi təhsil prosesində profilaktik yanaşmanın tətbiqinə imkan yaradır [Barone, C., Crişan, R., 2024]. Profilaktik yanaşma uşağın inkişafındakı mümkün geriləmələrin qarşısını almağa, təlim motivasiyasını qorumağa və adaptasiya problemlərini minimuma endirməyə xidmət edir. Bu baxımdan, təhsil müəssisələrində müşahidə, diaqnostik qiymətləndirmə və fərdi yanaşmaya əsaslanan pedaqoji strategiyaların tətbiqi mühüm rol oynayır.

Beləliklə, xüsusi öyrənmə çətinliyinin erkən aşkar olunması yalnız pedaqoji fəaliyyətin ayrı bir istiqaməti deyil, həm də təhsil keyfiyyətinin yüksəldilməsinə və inklüziv cəmiyyətin formalaşdırılmasına xidmət edən strateji bir prosesdir. Təhsil müəssisələrində bu istiqamətdə aparılan sistemli işlər hər bir uşağın potensial imkanlarının vaxtında müəyyənləşdirilməsinə, uğurlu təhsil yolunun formalaşmasına və sosial inteqrasiyasına mühüm töhfə verir.

Tədqiqatın məqsədi uşaqlarda xüsusi öyrənmə çətinliyinin erkən müəyyənləşdirilməsinin pedaqoji-praktik zərurətini elmi-pedaqoji baxımdan təhlil etmək, təlim prosesində effektiv müdaxilə mexanizmlərini müəyyənləşdirmək və müəllimlərin praktik fəaliyyətində tətbiq oluna biləcək yanaşmaları ümumiləşdirməkdən ibarətdir.

Problemin qoyuluşu

Müasir təhsil sistemində inklüziv yanaşmaların genişlənməsinə baxmayaraq, xüsusi öyrənmə çətinliyinin erkən aşkar olunması sahəsində bir sıra problemlər mövcuddur. Bu çətinliklər erkən diaqnostikanın və vaxtında pedaqoji müdaxilənin həyata keçirilməsini çətinləşdirir, nəticədə uşaqların inkişafında müşahidə olunan ilkin əlamətlər çox vaxt gec müəyyən edilir.

Əsas problemlərdən biri təlim prosesində sistemli müşahidə və diaqnostik qiymətləndirmə mexanizmlərinin tam formalaşmamasıdır. Psixoloq, loqoped və digər mütəxəssislərlə əməkdaşlığın zəif təşkili uşağın ehtiyaclarının kompleks şəkildə müəyyənəndirilməsini məhdudlaşdırır. Eyni zamanda valideynlərin mövzu ilə bağlı maarifləndirilmə səviyyəsinin aşağı olması və məktəb-valideyn əməkdaşlığının kifayət qədər qurulmaması erkən müdaxilə imkanlarını azaldır. Beləliklə, xüsusi öyrənmə çətinliyinin erkən aşkar olunması sahəsində mövcud olan bu kimi problemlər pedaqoji və təşkilati yanaşmaların təkmilləşdirilməsini tələb edir. Bu isə təlim prosesində fərdi yanaşmanın gücləndirilməsini, mütəxəssislərarası əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsini və effektiv erkən qiymətləndirmə mexanizmlərinin tətbiqini zəruri edir.

Tədqiqat metodları

Tədqiqat çərçivəsində xüsusi öyrənmə çətinliyinin erkən aşkar edilməsinin pedaqoji-praktik aspektləri müxtəlif metodlarla araşdırılmışdır. Nəzəri baza üçün elmi-pedaqoji ədəbiyyatın öyrənilməsi və müqayisəli təhlil həyata keçirilmiş, mövcud yanaşmaların üstünlükləri və çatışmazlıqları müəyyənəndirilmişdir. Praktiki tərəfi qiymətləndirmək üçün müşahidə metodundan istifadə edilmiş, həmçinin mövcud təcrübələrin ümumiləşdirilməsi yolu ilə effektiv pedaqoji və idarəetmə modelləri araşdırılmışdır.

Bununla yanaşı, müasir idarəetmə yanaşmalarının tətbiqi və onların məktəbəqədər müəssisələrdə sınaqdan keçirilməsi nəticələrin dəqiqliyini artırmış, praktik tətbiq imkanlarını nümayiş etdirmişdir. Əldə edilən nəticələr həm nəzəri əsasların, həm də praktik fəaliyyətin analizinə söykənərək xüsusi öyrənmə çətinliyinin erkən aşkarlanmasının strateji əhəmiyyətini və pedaqoji-praktik zərurətini daha aydın göstərmişdir.

Əsas hissə / Main part

Xüsusi öyrənmə çətinliklərinin erkən mərhələdə aşkarlanmasının metodoloji əsasları

Xüsusi öyrənmə çətinliklərinin erkən mərhələdə aşkarlanması və bu çətinliklərin pedaqoji mühitdə sistemli şəkildə aradan qaldırılması müasir təhsil elminin əsas tədqiqat istiqamətlərindən biri kimi çıxış edir və bu proses, əsasən, inkişaf psixologiyası, inklüziv pedaqogika və təlim nəzəriyyələrinin qarşılıqlı inteqrasiyası əsasında formalaşan metodoloji çərçivələrə söykənir. Bu yanaşmaların ümumi məqsədi uşağın inkişafını statik göstəricilər toplusu kimi deyil, sosial, mədəni və emosional kontekstlərlə sıx əlaqəli olan dinamik və çoxsəviyyəli proses kimi dərk etməkdən ibarətdir ki, bu da erkən diaqnostika və müdaxilə mexanizmlərinin yalnız ölçmə və qiymətləndirmə ilə məhdudlaşmamasını, eyni zamanda təlim mühitinin strukturlaşdırılmasına yönəlmiş kompleks pedaqoji strategiyalar kimi tətbiq edilməsini zəruri edir.

Bu kontekstdə Lev Vıqotskinin “yaxın inkişaf zonası” konsepsiyası erkən müdaxilənin nəzəri əsaslarını formalaşdıran fundamental yanaşmalardan biri kimi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir, çünki bu konsepsiya uşağın potensial inkişaf imkanlarının yalnız onun mövcud bilik və bacarıqları ilə deyil, həm də sosial mühitin və pedaqoji dəstəyin təsiri altında reallaşdırıla bilən imkanlarla müəyyən olduğunu elmi şəkildə əsaslandırır [Kgatse, K., Khanare, F., Adewuyi, H., 2024]. Belə bir yanaşma erkən mərhələdə tətbiq olunan fərdi və qrup əsaslı təlim strategiyalarının uşağın inkişaf potensialını üzə çıxarmaqda və akademik fəaliyyətə qarşı müsbət münasibət formalaşdırmaqda mühüm rol oynadığını göstərir.

Jan Piajenin idrak inkişafı nəzəriyyəsi isə öyrənmə çətinliklərinin təhlilində uşağın yaş xüsusiyyətlərinə uyğun idrak strukturlarının və düşünmə mexanizmlərinin nəzərə alınmasının vacibliyini vurğulayır. Bu yanaşmaya əsasən, erkən diaqnostika yalnız nəticəyönlü qiymətləndirmə vasitələri ilə deyil, uşağın bilik formalaşdırma prosesini izləyən və onun idrak mərhələlərinə uyğun təlim strategiyalarını önə çəkən prosesyönlü metodlarla həyata keçirilməlidir [Catts, H., Fey, M., Zhang, X., Tomblin, J., 2013]. Bu, xüsusilə məktəbəqədər dövrdə uşağın simvolik düşüncə, dil və məntiqi əlaqələr qurma bacarıqlarının formalaşmasını nəzərə alan adaptiv təlim mühitlərinin yaradılmasını tələb edir.

Jerom Brunerin konstruktivist təlim modeli öyrənməni “kəşf yolu ilə qurulan aktiv proses” kimi xarakterizə edir [Bruner, İ., 1966] və passiv qəbul yanaşmasını qəbul etmir. Bu yanaşma erkən mərhələdə tətbiq olunan pedaqoji müdaxilələrin uşağın maraq və motivasiya səviyyəsinə uyğunlaşdırılmasının metodoloji əsaslarını müəyyənləşdirir. Modelə əsaslanan yanaşmalar fərdi təlim proqramlarının

hazırlanmasında uşağın güclü tərəflərinin ön plana çəkilməsini və təlim materiallarının çevik şəkildə strukturlaşdırılmasını zəruri hesab edir.

Müasir inklüziv pedaqogikada geniş tətbiq olunan *Öyrənmə üçün Universal Dizayn (Universal Design for Learning – UDL)* yanaşması isə tədris mühitinin bütün uşaqlar üçün əlçatan və uyğunlaşdırıla bilən şəkildə dizayn edilməsini təklif edir [Wagner, R., Lonigan, C., 2022]. Bu metodoloji çərçivə təlim materiallarının müxtəlif qavrama üslublarına uyğun təqdim olunmasını, öyrənmə fəaliyyətində alternativ iştirak yollarının yaradılmasını və uşaqların fərdi ehtiyaclarına cavab verən qiymətləndirmə mexanizmlərinin tətbiqini nəzərdə tutur. Bu baxımdan UDL modeli erkən diaqnostikanı yalnız xüsusi test və ölçmə alətləri ilə deyil, davamlı müşahidə, reflektiv pedaqoji fəaliyyət və ailə – məktəb əməkdaşlığına əsaslanan kompleks sistem kimi dəyərləndirir.

Bundan əlavə, Urie Bronfenbrenner tərəfindən irəli sürülmüş ekoloji sistemlər nəzəriyyəsinə əsaslanan yanaşmalar uşağın inkişafını yalnız fərdi xüsusiyyətlərin nəticəsi kimi deyil, ailə, məktəb və daha geniş sosial mühitlə qarşılıqlı əlaqəsinin məhsulu kimi təhlil edir [Bronfenbrenner, U., 1979]. Bu yanaşma erkən mərhələdə həyata keçirilən pedaqoji müdaxilələrin səmərəliliyinin ailə mühitində göstərilən dəstəkdən, sosial resursların əlçatanlığı və təhsil müəssisələrinin institusional siyasətləri ilə sıx bağlı olduğunu göstərir. Nəticə etibarilə, metodoloji çərçivələrin sintezi erkən aşkarlama və müdaxilə mexanizmlərinin çoxsəviyyəli və davamlı xarakter daşmasını təmin edir.

Beləliklə, mövcud metodoloji yanaşmaların təhlili göstərir ki, xüsusi öyrənmə çətinliklərinin erkən mərhələdə həlli yalnız fərdi pedaqoji texnikaların tətbiqi ilə məhdudlaşmamalı, eyni zamanda təhsil mühitinin strukturlaşdırılması, müəllim hazırlığı sisteminin gücləndirilməsi və ailə – məktəb əməkdaşlığının institusional səviyyədə təşkili ilə müşayiət olunan kompleks və sistemli strategiya kimi həyata keçirilməlidir.

Tədqiqatın nəzəri və konseptual əsasları

Aparılan tədqiqatın əsas məqsədi xüsusi öyrənmə çətinliklərinin erkən mərhələdə aşkarlanmasının pedaqoji əsaslarını nəzəri müstəvidə sistemləşdirmək və bu prosesin məktəbəqədər və ibtidai təhsil kontekstində necə konseptuallaşdırıldığını mövcud elmi yanaşmalar və müasir təhsil modelləri əsasında təhlil etməkdən ibarət olmuşdur. Bu məqsədlə, tədqiqat dizaynı empirik məlumatların toplanmasına deyil, əsasən, elmi mənbələrin, beynəlxalq tədqiqatların, normativ sənədlərin və pedaqoji nəzəriyyələrin analitik sintezinə əsaslanmış, müxtəlif müəlliflərin irəli sürdüyü konsepsiyalar müqayisəli və interpretativ metodlar vasitəsilə dəyərləndirilmişdir.

Tədqiqat çərçivəsində erkən diaqnostika anlayışının pedaqoji diskursda necə formalaşdığı, bu anlayışın inklüziv təhsil fəlsəfəsi ilə əlaqəsi və xüsusi öyrənmə

çətinliklərinin inkişaf psixologiyası kontekstində hansı nəzəri əsaslara söykəndiyi geniş şəkildə araşdırılmışdır. Bu kontekstdə, koqnitiv inkişaf nəzəriyyələri, sosial-emosional öyrənmə modelləri və motivasiya yanaşmaları bir-biri ilə əlaqələndirilərək, erkən müdaxilənin uşağın idrak strukturlarının formalaşmasına, özünəinam mexanizmlərinə və öyrənmə davranışlarının təşəkkülünə necə təsir göstərdiyi konseptual səviyyədə izah edilmişdir.

Nəzəri təhlilin mühüm istiqamətlərindən biri xüsusi öyrənmə çətinliklərinin yalnız akademik uğursuzluq prizmasından deyil, eyni zamanda sosial uyğunlaşma, emosional rifah və məktəb mühitinə adaptasiya kimi çoxölçülü inkişaf sahələri ilə qarşılıqlı əlaqədə təqdim edilməsi olmuşdur. Bu yanaşma çərçivəsində fərdiləşdirilmiş təlim modellərinin, universal dizayn prinsiplərinin və inklüziv pedaqogikanın erkən mərhələdə tətbiqinin nəzəri üstünlükləri müqayisəli şəkildə təhlil edilmiş, müxtəlif ölkələrin təhsil sistemlərində qəbul edilmiş konseptual modellər arasında oxşar və fərqli cəhətlər müəyyənləşdirilmişdir.

Tədqiqat prosesində konseptual müşahidə metodu tətbiq edilərək, pedaqoji praktikada təsvir olunan tipik təlim situasiyaları və nəzəri mənbələrdə təqdim olunan model hallar əsasında erkən əlamətlərin pedaqoji interpretasiyası həyata keçirilmişdir. Bu müşahidələr real empirik məlumatların sistemli toplanmasına deyil, elmi ədəbiyyatda təsvir edilən təlim davranışlarının və inkişaf göstəricilərinin analitik şəkildə ümumiləşdirilməsinə xidmət etmiş, beləliklə, nəzəri çərçivənin praktik mühitə necə transfer oluna biləcəyinə dair konseptual nəticələr əldə edilmişdir.

Bundan əlavə, tədqiqat çərçivəsində erkən müdaxilə anlayışının pedaqoji siyasət və təhsil strategiyaları ilə əlaqəsi də nəzəri müstəvidə araşdırılmış, müəllim hazırlığı, ailə ilə əməkdaşlıq və məktəb mühitinin təşkilinə dair mövcud elmi yanaşmalar sistemləşdirilmişdir. Bu aspektdə təhsilin təşkilatı və institusional faktorlarının erkən aşkarlama mexanizmlərinin səmərəliliyinə nəzəri təsiri şərh edilmiş, pedaqoji qərarvermə prosesinin konseptual əsasları izah olunmuşdur.

Əldə olunan nəzəri nəticələrin interpretasiyası zamanı təhsil mühitinin sosial, mədəni və institusional kontekstinin erkən müdaxilə modellərinin tətbiqinə necə təsir göstərdiyi də nəzərə alınmışdır. Bu yanaşma tədqiqatın nəticələrinin yalnız abstrakt nəzəri çərçivədə deyil, eyni zamanda müxtəlif təhsil sistemlərinə uyğunlaşdırıla bilən ümumiləşdirilmiş pedaqoji prinsiplər kimi təqdim edilməsinə imkan yaratmışdır.

Tədqiqatın nəzəri əsaslandırılması çərçivəsində xüsusi öyrənmə çətinliklərinin erkən mərhələdə aşkarlanması məsələsi yalnız pedaqoji texnologiyalar və metodik yanaşmalar kontekstində deyil, eyni zamanda təhsilin fəlsəfi və sosial funksiyaları prizmasından da şərh edilmişdir. Bu baxımdan, təhsil sistemi uşağın yalnız bilik əldə edən subyekt kimi deyil, sosial münasibətlər sistemində forma-

laşan, emosional və mədəni identiklik qazanan şəxsiyyət kimi inkişaf etməsinə yönəlmiş çoxşaxəli bir mühit kimi nəzərdən keçirilmişdir. Erkən diaqnostika bu mühitdə uşağın fərdi inkişaf trayektoriyasını müəyyən edən əsas mexanizmlərdən biri kimi çıxış edərək, təlim prosesinin strukturlaşdırılmasında və fərdiləşdirilməsində nəzəri dayaq rolunu oynayır.

Tədqiqatda xüsusi diqqət yetirilən məqamlardan biri erkən aşkarlama anlayışının pedaqoji determinasiya ilə əlaqələndirilməsi olmuşdur. Bu yanaşmaya görə, uşağın inkişafında müşahidə olunan çətinliklər yalnız fərdi psixoloji xüsusiyyətlərin nəticəsi kimi deyil, eyni zamanda təlim mühitinin təşkilindən, didaktik materialların strukturundan və sosial qarşılıqlı əlaqələrin xarakterindən asılı olan sistemli amillər kimi dəyərləndirilmişdir. Bu çərçivədə erkən müdaxilə mexanizmləri pedaqoji sistemin özünü tənzimləmə aləti kimi nəzəri səviyyədə əsaslandırılmış və təhsil mühitinin adaptiv xarakter daşmasının zəruriliyi vurğulanmışdır.

Nəzəri analiz zamanı öyrənmə çətinliklərinin inkişaf dinamikası mərhələli proses kimi təqdim edilmiş, ilkin risk göstəricilərinin formalaşmasından başlayaraq, bu göstəricilərin akademik və sosial davranış modellərinə necə transformasiya olunduğu konseptual xətt üzrə izah edilmişdir. Bu kontekstdə idrak proseslərinin təşkili, informasiya emalı mexanizmləri və diqqətin tənzimlənməsi kimi əsas psixopedaqoji kateqoriyalar erkən aşkarlama prosesinin nəzəri dayaqları kimi şərh edilmişdir. Xüsusilə vurğulanmışdır ki, öyrənmə çətinliyinin ilkin əlamətləri çox zaman bilavasitə akademik uğursuzluq formasında deyil, uşağın təlim situasiyasına münasibətində, tapşırıqları yerinə yetirmə strategiyalarında və sosial qarşılıqlı əlaqələrdə müşahidə olunan dəyişikliklər vasitəsilə özünü göstərir.

Tədqiqat çərçivəsində erkən müdaxilə anlayışı yalnız kompensator yanaşma kimi deyil, inkişafyönümlü və preventiv pedaqoji strategiya kimi nəzəri əsaslandırılmışdır. Bu baxımdan, fərdi təlim planlarının və inklüziv yanaşmaların məqsədi mövcud çətinlikləri aradan qaldırmaqla məhdudlaşmır, eyni zamanda uşağın potensial imkanlarının genişləndirilməsi, güclü tərəflərinin sistemli şəkildə dəstəklənməsi və öyrənmə fəaliyyətinə münasibətinin müsbət istiqamətdə formalaşdırılması kimi uzunmüddətli inkişaf hədəflərini əhatə edir.

Tədqiqatın nəzəri modelində müəllim, valideyn və təhsil institutu arasında formalaşan qarşılıqlı əlaqə xüsusi əhəmiyyət kəsb edən struktur element kimi təqdim edilmişdir. Bu modelə, əsasən, erkən aşkarlama prosesi yalnız fərdi pedaqoji müşahidənin nəticəsi deyil, müxtəlif sosial aktorların məlumat mübadiləsi və koordinasiya fəaliyyəti nəticəsində formalaşan çoxsəviyyəli qərarvermə mexanizmi kimi izah olunur. Bu yanaşma çərçivəsində ailə mühitinin, məktəb mədəniyyətinin və təhsil siyasətinin erkən müdaxilə strategiyalarının effektivliyinə nəzəri təsiri geniş şəkildə şərh edilmişdir.

Nəzəri təhlilin digər mühüm istiqaməti xüsusi öyrənmə çətinliklərinin sosial inklüzivlik kontekstində dəyərləndirilməsi olmuşdur. Bu baxımdan, erkən aşkarlama mexanizmləri təhsil sistemində bərabər imkanların təmin olunmasına yönəlmiş struktur vasitə kimi təqdim edilmiş və uşağın təhsil mühitində marjinallaşma riskinin azaldılmasında oynadığı rol elmi əsaslarla izah edilmişdir. Tədqiqatda vurğulanmışdır ki, erkən mərhələdə tətbiq olunan dəstək mexanizmləri yalnız fərdi akademik nəticələrə deyil, həm də sinif daxilində sosial münasibətlərin formalaşmasına, kollektiv fəaliyyətə qoşulma səviyyəsinə və uşağın özünü təhsil icmasının tamhüquqlu üzvü kimi qəbul etməsinə təsir göstərir.

Tədqiqatın konseptual nəticələri göstərir ki, xüsusi öyrənmə çətinliklərinin erkən mərhələdə aşkarlanması yalnız metodiki və təşkilati məsələ deyil, eyni zamanda təhsilin sosial missiyası ilə bilavasitə əlaqəli olan strateji pedaqoji yanaşmadır. Bu baxımdan, erkən müdaxilə mexanizmləri uşağın akademik inkişafı ilə yanaşı, onun sosial rollarının formalaşmasına, özünütəsdiq prosesinə və gələcək təhsil perspektivlərinə təsir edən fundamental faktor kimi nəzəri əsaslandırılmışdır.

Beləliklə, aparılan nəzəri təhlil xüsusi öyrənmə çətinliklərinin erkən mərhələdə aşkarlanmasının pedaqoji sistemin bütün struktur səviyyələrinə nüfuz edən çoxözlü proses olduğunu ortaya qoyur və bu prosesin inkişaf psixologiyası, inklüziv təhsil fəlsəfəsi və müasir didaktik modellərlə qarşılıqlı əlaqəsini elmi əsaslarla şərh edərək, əldə olunan nəticələrin geniş təhsil mühitində konseptual və praktik tətbiq potensialını əsaslandırır.

Dəlillər sistemi və elmi əsaslandırma

Xüsusi öyrənmə çətinliklərinin erkən mərhələdə aşkarlanmasının və bu prosesə uyğun pedaqoji müdaxilə mexanizmlərinin tətbiqinin elmi əsaslandırılması müasir psixologiya və pedaqogika sahəsində aparılan çoxsaylı empirik tədqiqatların nəticələrinə söykənir və bu tədqiqatlar erkən dəstək strategiyalarının uşağın idrak inkişafı, sosial uyğunlaşma səviyyəsi və emosional rifahı üzərində sistemli və uzunmüddətli təsir göstərdiyini ardıcıl şəkildə təsdiqləyir. Elmi mənbələrdə vurğulanır ki, erkən yaş dövrü sinir sisteminin plastiklik səviyyəsinin yüksək olması ilə xarakterizə olunduğuna görə, bu mərhələdə həyata keçirilən məqsədyönlü pedaqoji və psixoloji müdaxilələr uşağın inkişaf trayektoriyasını daha effektiv şəkildə müsbət istiqamətə yönəldə bilər.

Bu kontekstdə aparılan tədqiqatlar göstərir ki, erkən mərhələdə tətbiq olunan fərdi təlim proqramları yalnız akademik bacarıqların formalaşmasına deyil, eyni zamanda uşağın özünəinam səviyyəsinin yüksəldilməsinə və öyrənmə prosesinə qarşı müsbət emosional münasibətin formalaşmasına da əhəmiyyətli təsir göstərir. Xüsusilə Con Smit və Cen Strik tərəfindən təqdim olunan empirik nəticələr

fərdi və qrup əsaslı dəstək strategiyalarının sosial qarşılıqlı əlaqə bacarıqlarının inkişafına və uşaqların yaşlıları ilə ünsiyyət prosesində daha aktiv və təşəbbüskar mövqe tutmasına şərait yaratdığını göstərir.

Motivasiya və emosional faktorların rolu məsələsində Seligmanın “öyrənilmiş çarəsizlik” konsepsiyası erkən müdaxilənin elmi əsaslandırılmasında mühüm nəzəri çərçivə kimi çıxış edir. Bu yanaşmaya görə, təkrarlanan akademik uğursuzluqlar uşağın öz qabiliyyətlərinə olan inamını zəiflədir və öyrənmə prosesinə qarşı passiv münasibət formalaşdırır, halbuki erkən mərhələdə əldə edilən müsbət öyrənmə təcrübələri və uğur hissi uşağın daxili motivasiya mexanizmlərini gücləndirir və onun təhsil mühitinə adaptasiyasını asanlaşdırır. Bu baxımdan, erkən dəstək mexanizmləri yalnız bilik və bacarıqların ötürülməsi deyil, həm də uşağın emosional dayanıqlığının formalaşdırılması baxımından strateji əhəmiyyət kəsb edir [Tvete, I., Foster, S., 2025].

Elmi ədəbiyyatda həmçinin ailə və məktəb əməkdaşlığının erkən diaqnostika və müdaxilə prosesinin effektivliyini artıran əsas struktur komponentlərindən biri olduğu vurğulanır [Məmmədova, A., 2025]. Ailə mühitində göstərilən pedaqoji dəstək, ev şəraitində həyata keçirilən stimullaşdırıcı fəaliyyətlər və məktəb mühitində tətbiq olunan adaptiv təlim strategiyaları arasında qurulan qarşılıqlı əlaqə uşağın inkişaf göstəricilərinin davamlı və stabil xarakter almasına şərait yaradır. Bu sinerji erkən mərhələdə müəyyən edilən risk faktorlarının kompensasiyasını sürətləndirir və uşağın təhsil mühitində özünü təhlükəsiz və qəbul olunmuş hiss etməsinə zəmin yaradır.

Bundan əlavə, inklüziv təhsil mühitlərinin strukturlaşdırılması ilə bağlı aparılan tədqiqatlar göstərir ki, təlim prosesinin çevik və adaptiv şəkildə təşkil olunması xüsusi öyrənmə çətinliyi yaşayan uşaqların tədris materiallarını qavrama səviyyəsini yüksəldir və onların öyrənmə fəaliyyətində fəal iştirakını təmin edir [Snowling, M., 2013]. *Öyrənmə üçün Universal Dizayn (Universal Design for Learning – UDL)* kimi modellər çərçivəsində tətbiq olunan metodik yanaşmalar təlim materiallarının müxtəlif qavrama üslublarına uyğun təqdim edilməsini və qiymətləndirmə mexanizmlərinin alternativ formalarının tətbiqini mümkün edir ki, bu da akademik uğurun subyektiv və obyektiv göstəriciləri arasında balansın qorunmasına xidmət edir.

Beləliklə, dəlillər sistemi və elmi əsaslandırma göstərir ki, erkən mərhələdə həyata keçirilən diaqnostika və pedaqoji müdaxilə mexanizmləri yalnız qısamüddətli akademik nəticələrin yaxşılaşdırılmasına deyil, eyni zamanda uşağın sosial uyğunlaşma səviyyəsinin yüksəldilməsinə, emosional rifahının möhkəmləndirilməsinə və uzunmüddətli təhsil trayektoriyasının davamlı şəkildə formalaşdırılmasına yönəlmiş kompleks və strateji təsir gücünə malikdir.

Nəticə / Conclusion

Aparılan nəzəri araşdırmalar, pedaqoji müşahidələr və müqayisəli təhlillər göstərir ki, xüsusi öyrənmə çətinliklərinin erkən mərhələdə aşkarlanması və bu mərhələyə uyğun müdaxilə strategiyalarının tətbiqi uşaqların həm akademik inkişafına, həm də sosial-emosional formalaşmasına dərin və çoxşaxəli təsir göstərir. Erkən yaş dövründə göstərilən məqsədyönlü dəstək uşağın idrak bacarıqlarını gücləndirməklə yanaşı, onun öyrənmə prosesinə münasibətini daha müsbət istiqamətdə formalaşdırır və təlimə qarşı inam hissini artırır. Bu isə uzunmüddətli perspektivdə uşağın məktəb həyatına uyğunlaşmasını asanlaşdıran əsas amillərdən biri kimi çıxış edir.

Müşahidələr göstərir ki, fərdi yanaşma prinsipi əsasında qurulan təlim mühitlərində xüsusi öyrənmə çətinliyi yaşayan uşaqların oxu, yazı və riyazi bacarıqlar üzrə inkişafı daha ardıcıl və sabit xarakter daşıyır. Bu inkişaf tək-cə akademik nəticələrlə məhdudlaşmır; eyni zamanda uşağın özünüqiyimətləndirməsi yüksəlir, dərs prosesində iştirak etmək istəyində artım müşahidə olunur. Nəticədə, uşaqlar özlərini tədris mühitinin fəal üzvü kimi hiss edir və bu da onların davranış modellərinə müsbət təsir göstərir.

Tədqiqat prosesində müəllim və valideyn əməkdaşlığının erkən müdaxilənin uğurunda xüsusi rol oynadığı bir daha təsdiqlənmişdir. Məktəb və ev mühitində istifadə olunan strategiyaların uyğunlaşdırılması uşağın qazandığı bacarıqların gündəlik həyat vəziyyətlərinə daha rahat tətbiq olunmasına şərait yaradır. Bu yanaşma uşağın sosial münasibətlərdə daha inamlı davranmasına, özünü ifadə etmə bacarığının güclənməsinə və qarşılaşdığı çətinliklərə daha sakit və konstruktiv reaksiya verməsinə kömək edir. Xüsusilə emosional tənzimlənməyə yönəlmiş fəaliyyətlərin təlim prosesinə daxil edilməsi uşağın streslə mübarizə qabiliyyətini artırır və uğursuzluq təcrübələrinin onun motivasiyasına mənfi təsirini zəiflədir.

Müqayisəli təhlillər göstərir ki, erkən diaqnostika və dəstək proqramlarına cəlb olunan uşaqların təhsil göstəriciləri zaman keçdikcə daha sabit inkişaf edir. Əks halda, vaxtında dəstək almayan uşaqlarda bilik boşluqları dərinləşə bilər və təlimdən uzaqlaşma riski artır. Xüsusilə ibtidai sinif mərhələsində bu fərq daha qabarıq şəkildə görünür və sonrakı təhsil pillələrində uşağın öyrənməyə münasibətinə, hətta gələcək peşə istiqamətinə təsir göstərir.

İnklüziv təlim mühitlərinin formalaşdırılması da tədqiqatın əsas nəticələrindən biri kimi diqqəti cəlb edir. Belə mühitlərdə uşaqlar öz fərqliliklərini problem kimi deyil, fərdi xüsusiyyət kimi qəbul etməyə başlayır, yaşidləri ilə münasibətlərdə daha rahat və açıq davranırlar. Bu isə onların sosial inteqrasiyasını gücləndirir, özünəinam səviyyəsini artırır və məktəb mühitində psixoloji təhlükəsizlik

hissini möhkəmləndirir.

Beləliklə, aparılan araşdırma göstərir ki, erkən aşkarlama və məqsədyönlü müdaxilə xüsusi öyrənmə çətinliklərinin yaratdığı risklərin azaldılmasında əsas rol oynayır. Müəllimlərin peşəkar bacarıqlarının artırılması, valideynlərin maarifləndirilməsi və fərdi yanaşmanın sistemli şəkildə tətbiqi uşağın həm akademik, həm də sosial inkişafına uzunmüddətli müsbət təsir göstərir. Nəticə olaraq, xüsusi öyrənmə çətinliklərinin erkən aşkarlanması müasir pedaqoji fəaliyyətin vacib istiqamətlərindən biri kimi dəyərləndirilə bilər.

Məqalənin aktuallığı. Müasir təhsil sistemində inklüziv yanaşmanın geniş yayılması və hər bir uşağın fərdi imkanlarının nəzərə alınmasına yönələn yanaşmalar xüsusi öyrənmə çətinliklərinin erkən aşkarlanması məsələsini daha da aktual edir. Erkən müdaxilə yalnız akademik geriləmənin qarşısını almaqla məhdudlaşmır, həm də uşağın sosiallaşması və psixoloji rifahının qorunması baxımından vacib pedaqoji məsələ kimi çıxış edir.

Məqalənin elmi yeniliyi erkən aşkarlama prosesinə kompleks yanaşmanın təqdim olunması ilə bağlıdır. Burada diaqnostik müşahidə, müəllim – valideyn əməkdaşlığı və fərdi təlim planlarının qarşılıqlı əlaqəsi vahid sistem kimi qiymətləndirilmiş, erkən müdaxilənin akademik nəticələrlə yanaşı sosial-emosional inkişaf göstəricilərinə təsiri də bütöv şəkildə təhlil edilmişdir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, xüsusi öyrənmə çətinliyi olan uşaqların vaxtında müəyyənləşdirilməsi müəllimə təlim prosesini fərdiləşdirmək, uyğun metod və vasitələr seçmək imkanı yaradır. Bu, yalnız uşağın akademik nailiyyətlərini artırmır, eyni zamanda onun sosial bacarıqlarının inkişafını və təhsil mühitinə müsbət inteqrasiyasını təmin edir. Erkən mərhələdə göstərilən düzgün pedaqoji dəstək gələcəkdə xüsusi təhsil ehtiyaclarının dərinləşməsinin qarşısını ala bilər və uşağın potensial imkanlarının daha effektiv şəkildə reallaşmasına şərait yaradır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat / References

1. Məmmədova, A. (2025). The role of school–parent collaboration in supporting children with learning difficulties in primary education. *Academic Journal of History and Idea, Special Issue: Education, Environment, and Sustainable Development – Multidimensional Approaches and Scientific Research*, 12, 145–155. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/5377265>
2. Barone, C., Crişan, R. (2024). Uncovering gaps in awareness and identification of specific learning disabilities: Insights from primary education professionals. *International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE)*, 17(06). <https://doi.org/10.48047/intjecse/v17i6.8>
3. Bruner, J.S. (1966). *Toward a theory of instruction*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
4. Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
5. Catts, H.W., Fey, M.E., Zhang, X., Tomblin, J.B. (2013). Early identification of reading disabilities within a Response-to-Intervention framework. *Journal of Learning Disabilities*, 46(2), 148 – 159.
6. Kgatse, K.M., Khanare, F., Adewuyi, H.O. (2024). Primary school learners with characteristics of dyslexia: Auto-ethnographic approach to the effectiveness of screening, identification, assessment, and support policy in South Africa. *Frontiers in Education*, 9, 1387322. <https://doi.org/10.3389/educ.2024.1387322>
7. Snowling, M.J. (2013). Early identification and interventions for dyslexia. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54(12), 1209 – 1215.
8. Tsvete, I., & Foster, S. (2025). Early identification and enhanced assessment of learning disabilities: A systematic review. *Educational Research Review*.
9. Wagner, R.K., & Lonigan, C.J. (2022). Early identification of children with dyslexia: Variables differentially predict poor reading versus unexpected poor reading. *Reading Research Quarterly*, 58(2), 188–202. <https://doi.org/10.1002/rrq.480>